

PÀGINES DE L'ÀMBIT

Aquest any n'ha fet quaranta que un grup de persones ens vam reunir per tal d'engegar un centre d'estudis sobre la comarca, l'Àmbit de Recerques del Berguedà, i tot seguit, per tal de divulgar les recerques, vam editar L'Erol que també celebra els quaranta anys de la seva publicació.

En aquest grup fundador ja hi havia la M. Dolors, i ha continuat essent-hi i treballant-hi fins ara, mantenint ferm el seu compromís amb el Berguedà i Berga, la ciutat que tant estimava. Quaranta anys, en la vida d'una persona i d'un col·lectiu, donen per molt i per això, per no allargar-nos, els resumirem així pel que fa a la M. Dolors:

- La recerca històrica, des de la seva entrada com a estudiant a la Universitat de Barcelona i fins al final de la seva vida, ha estat constant. La seva tesi doctoral sobre la història medieval de Berga marca un abans i un després. L'últim article que va escriure ha sortit publicat fa tres setmanes a

L'EROL 150, en un dossier dedicat a Berga.

- L'ensenyament de la història a l'institut Guillem de Berguedà ha marcat la seva vida professional: centenars de nois i noies de la comarca han estat els seus alumnes, i a força d'ells els va encomanar la passió pel coneixement de la història de la nostra comarca.

- La divulgació, ha estat un altre puntal de la seva vida; fer entenedors els fets del passat, aproximar la història al present, explicar-la en diferents formats: conferències, xerrades, diàlegs, entrevistes, articles, col·laboracions amb entitats culturals, suport a estudiants i erudits en la lectura de pergamins, en la recerca de documents... El seu llegat és enorme.

Des de L'EROL i l'Àmbit de Recerques del Berguedà lamentem la pèrdua de qui tant ens ha donat, en l'estudi i en l'amistat, i fem arribar el nostre escalf i una forta abraçada a la família.

L'ÀMBIT DE RECERQUES DEL BERGUEDÀ I L'AJUNTAMENT DE BERGA, amb col·laboració amb la Diputació de Barcelona i el Consell Comarcal del Berguedà estem treballant en la publicació de la tesi doctoral de la M. Dolors Santandreu i Soler, *La vila de Berga a l'Edat Mitjana. La Família dels Berga*.

M. Dolors Santandreu a Sant Sebastià del Sull, 1972. L'any 2017 l'ajuntament de Saldes va demanar a la M. Dolors si podria fer un xerrada sobre el monestir de Sant Sebastià del Sull. Aquesta és la fotografia que va cloure la xerrada. Fou presa l'any 1972, quan va participar en l'excavació del monestir del Sull que la va fer decidir a estudiar la carrera d'Història a la Universitat de Barcelona.

L'excavació de Sant Sebastià del Sull es va realitzar, en diverses campanyes, entre els anys 1971 i 1977, per un equip del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona. Al capdavant de l'equip hi havia el doctor Manuel Riu i Riu, catedràtic, historiador medievalista i arqueòleg, que va dirigir la tesina i la tesi doctoral a la Dolors.

Conscients del buit que ha deixat,
L'EROL obre les pàgines de la revista
a diferents col·lectius i persones vinculades
a la Maria Dolors Santandreu i Soler

L'ETAPA UNIVERSITÀRIA I ELS ANYS DE FORMACIÓ

Ens vam conèixer a la Facultat. Érem gent jove disposada a menjar-nos el món. Un món que ens pensàvem que estava girant i que nosaltres acabaríem de girar: com un mitjó. Eren els anys 70.

Ser estudiant d'Història Medieval aleshores tenia poc encant. Si volies semblar revolucionari de debò quedava més lluït estudiar història contemporània. Algun professor dels que feien forrolla entre la progressia ens deia que érem "del Departamento tenebroso". Per això a "medieval" s'hi solia matricular poca gent. Set o vuit per curs. Ens coneixíem tots prou bé. Com una família.

En general érem gent que dedicava més esforços a l'estudi que a la insurrecció. Però que no per molt estudiar deixàvem de tenir una consciència social, com era comú entre els estudiants del moment. Potser eren més nombrosos els professors que els alumnes. Alguns eren bons i d'altres no tant. Alguns pensaven i ensenyaven a pensar i d'altres tenien bona memòria.

El doctor Claramunt, que era l'alegria de la casa i que ens explicava amb tota mena de detalls el funcionament de la cúria imperial bizantina, organitzava unes excursions inefables pels territoris occitans. Anàvem a veure monuments medievals i, sobre tot, convivíem.

El doctor Riu i Riu, que amagava la seva ironia finíssima sota una aparença de seriositat gris i acadèmica, quan havia de signar segons què ho feia amb actitud impassible escrivint el seu nom, com per distracció, en llatí medieval: Emmanuel Flumen Flumenque.

El catedràtic don Emilio Sáez tenia dues filles de la nostra edat que van compartir curs amb nosaltres.

Manuel Sánchez era un jove doctor, que ens enfocava la història des de l'economia i gaudia d'un alt prestigi entre els seus alumnes.

I les germanes Mateu ens van torturar fins que vam aprendre a llegir. Perquè era indispensable que fóssim capaços d'entendre els pergamins medievals si havíem de fer alguna cosa de profit el dia de demà.

La Maria Dolors Santandreu venia de Berga. No era comú que una noia del Berguedà baixés a Barcelona per estudiar, i menys encara Història Medieval. Era, doncs, una nota relativament exòtica dins del grup. Però no l'única. També teníem entre els companys el P. Robert Saladrigues, un personalíssim monjo de Poblet, força més gran que nosaltres o en Josep Torné, estudiós, intel·ligent i reflexiu, que després va ser sacerdot, per esmentar només els que ja no hi són.

La Maria Dolors era una xicoteta franca i directa. Simpàtica. No era a Barcelona per perdre el temps. Estudiava. Però no desaprofitava l'ocasió de compartir una bona estona.

Berguedana apassionada ens va portar a Patum. Jo coneixia prou la comarca, però anar a Patum a can Santandreu era tota una altra cosa: un privilegi memorable. Que n'hi vam estar, de bé!

Un cop llicenciats, alguns, la Maria Dolors també, ens vam matricular als cursos per a estrangers que feia a l'estiu el Centre d'Estudis Superiors d'Història i Civilització Medieval de Poitiers. Els dirigia un savi belluguet i divertit, el Dr. Pèire Bèc, que era una eminència en lingüística occitana i romànica en general.

Només d'arribar i dir "bon jour" el senyor Bèc em va contestar a l'acte: "vós sou català". M'havia delatat la "ò" oberta.

Allà s'hi aplegaven un munt de professors d'alt nivell i, a més, als cursos d'estiu sempre hi convidaven alguna patum forana. Vaig aprendre tant aquell estiu a Poitiers com en tots els anys d'estudis. Si més no ens van obrir la mirada sobre com s'investigava a fora del nostre país, aleshores encara molt tancat.

Va ser un estiu fresc i plujós. Ens van hostatjar en una residència d'estudiants del campus universitari. Un edifici funcional. De bon matí ens adreçàvem cap a la rue de la Chainé. Allà, a l'Hôtel Berthelot, un palauet renaixentista, hi tenia la seu el Centre i la seva magnífica biblioteca. Seguíem les classes, fèiem una pausa a mig matí per prendre el te amb galetes, continuaven les lliçons, dinàvem als menjadors universitaris i a la tarda sèiem a llegir o a parlar al prat del campus. Els diumenges a la tarda tota la colla anàvem a seure a la vora del riu, o a passejar-hi en barca.

Tots érem estrangers, jovent d'arreu del món. Molts gent prou preparada i interessant. Alemanys, anglesos, italians, romanesos, nord-americans... i fins i tot un polonès que mirava els russos de reüll. Hi havia uns sicilians que eren la sal de la vida.

Els anys que hi havia catalans calia que fessin visita a una anciana conserge jubilada del Centre que vivia allà a prop. Era una exiliada del temps de la guerra. Ens va convidar a berenar i vam passar una estona amb ella. Viví mentalment en una Catalunya idealitzada de 40 anys enrere que havia desaparegut.

Ens duien d'excursió a conèixer monuments i obres d'art me-

dievals magnífics. Vam recórrer la sota coberta de la catedral de Poitiers amb les seves encavallades sobre les voltes. Un sistema constructiu inusual a la Catalunya gòtica però corrent a França; gairebé idèntic al de la catedral de París que va cremar fa poc.

A la festa de comiat el Dr. Bèc ens va demanar de confegir unes quartetes, cadascú en la seva llengua, explicant la nostra experiència d'aquell estiu. Amb retalls de totes va compondre una cançoneta còmica que vam cantar, rient i desafinant, a plens pulmons. Després vam tornar a casa.

Més tard amb alguns companys vam fer algun viatge. Monuments medievals, naturalment.

Vaig pujar encara a Queralt pel casament de la Maria Dolors. Un casament radicalment berguedà. Després, lentament, la vida ens portà per camins diferents que quan es creuaven ens omplien d'alegria. Però es creuaren poques vegades.

Tantes lliçons finalment ens van fer entendre a tots plegats que l'única cosa que és important de debò és que, des del nostre camp de treball i des del nostre cercle potser reduït, aportem alguna cosa —no cal que sigui gaire gran— perquè la humanitat sigui cada dia una mica més humana. Aquesta ha estat, per a mi, la veritable saviesa de la Maria Dolors Santandreu.

Joan Rosàs Reverté.

Barcelona, febrer del 2022.

La vigília del proppassat Nadal vaig rebre la trucada del bon amic i organista Joan Casals, en què m'assabentava de la mort de la M. Dolors Santandreu. Amb la M. Dolors ens vàrem conèixer l'any 1974 durant els estudis d'Història

Medieval a la Universitat de Barcelona. Érem molt pocs alumnes a l'especialitat i aviat vàrem esdevenir amics. Enmig de quatre nois (Josep Torné, Jordi Bolós, Joan Rosàs i jo mateix), la M. Dolors era una noia que destacava per la seva saviesa, bonhomia, sentit comú i generositat. A més d'aportar una bona dosi d'humor i de companyonia, sempre necessària en un àmbit d'estudis com aquest, la M. Dolors tenia facilitat per crear entusiasme i trobar elements engrescadors en les coses més petites. La veritat és que he conservat sempre un molt bon record d'aquells anys.

Justament durant aquells anys ens va convidar a venir a veure La Patum des d'un privilegiat balcó de la Plaça de Sant Pere, compartint amb la seva família la màgia d'aquesta festa berguedana. Els records es barregen ja que en altres ocasions hem pogut viure aquesta festa des de la plaça, però aquell record ha restat sempre inesborrable. Poc temps després la M. Dolors i l'Àngel ens van acompanyar el dia del nostre casament.

El desembre de 1996 la M. Dolors em va trucar per dir-me que havia localitzat uns manuscrits musicals a l'Arxiu parroquial de Berga i volia que els veiés i n'hi donés l'opinió (en aquell moment jo estava preparant la tesi doctoral entorn dels manuscrits musicals medievals a Catalunya). Vàrem compartir una tarda a l'arxiu i li vaig agrair la seva generositat en

mostrar-me aquells documents.

Malgrat això, al llarg dels anys ens hem vist poc. En ocasions ens hem escrit i, ara fa poc més d'un any, amb motiu de la mort d'en Josep Torné ens vàrem tornar a escriure i ens vàrem posar una mica al dia. Em deia com estava passant la pandèmia i que, amb la jubilació, havia aprofitat per matricular-se a la facultat de Teologia. I també em feia saber la bona notícia que el febrer de 2021 seria àvia. Llàstima que només ho ha pogut gaudir uns mesos.

Després de tants anys, i havent pogut seguir la seva trajectòria, només em resta agrair-li haver estat una companya extraordinària amb un tarannà obert i alegre que ha sabut aportar a Berga i al país una manera diferent de veure les coses i un treball que ha donat molts fruits en l'educació, l'àmbit cultural i la història. Gràcies, Maria Dolors!

Joaquim Garrigosa i Massana

Jordi Bolós i Masclans, autor de l'article *Entrem dins d'una casa medieval*, juntament amb Imma Sánchez-Boira, i Francesca Español Bertrán, autora de l'article *El canonge Berga*, també van ser companys de carrera i de formació de la M. Dolors Santandreu.

1977. Fotografia del casament de Joaquim Garrigosa: drets els nuvis i asseguts d'esquerra a dreta: Jordi Bolós, Josep Torné, la M. Dolors i l'Àngel Parcerisa.

COMPANYS I COMPANYYES DE L'INSTITUT

Institut Guillem de Berguedà

*Vita nostra brevis est,
breve finietur,
venit mors velociter,
rapit nos atrociter
nemini parcetur!*

L'himne universitari per excel·lència, el "Gaudeamus igitur" –titulat inicialment "De brevitate vitae"– ens fa recordatori, en aquesta estrofa, de com veloçment la mort arriba i ens esquinça cruelment. Ve ràpida i no perdona.

La M. Dolors Santandreu i Soler va voler que aquest himne formés part de l'acte de graduació dels alumnes de 2n de Batxillerat que ella mateixa va promoure al seu institut, el Guillem de Berguedà. L'acte portarà la seva petjada com tantes altres que encara marquen la personalitat del nostre centre.

Va arribar-hi el 19 d'octubre de 1978 com a interina. Una jove níssima professora per a un institut acabat de néixer i en què de seguida s'implicà a tots nivells. Són anys de posar fonaments i la M. Dolors tenia un concepte molt elevat i complet del que havia de ser un institut de batxillerat. Al cap de dos anys passà a formar part del Consell de Direcció. En va ser la secretària fins al

1987 i vicedirectora entre els cursos 1996 i 1999.

Creia fermament en l'exigència en l'estudi, el rigor i la formació completa que havíem d'oferir als estudiants. Ella mateixa va ser un exemple d'aquests valors que considerava intrínsecs per a qualsevol que vulgui dedicar-se a la docència. Va transmetre als seus deixebles coneixements i curiositat per aprendre del primer al darrer dia de classe.

Dos anys de parèntesi de l'activitat docent li van permetre d'avançar molt la seva tesi doctoral. Catedràtica d'institut a partir de 1993, va passar davant del Departament de Geografia i Història durant diversos cursos. Va dedicar-se amb entusiasme, com a Coordinadora de Batxillerat, a orientar els joves en els treballs de recerca i en la tria universitària. I no solament els ajudà a elegir, sinó que molts poden agrair-li el cop de mà generós que sempre estava disposada a donar en qualsevol moment de la seva vida universitària. Es va jubilar el dia 28 de setembre de 2015. Des d'aquell dia l'Institut Guillem de Berguedà la va perdre com a professora, però ens queda la seva empremta i un immens agraïment.

*Vivat academia,
vivant professores!
vivat membra quodlibet,
vivant membra quaelibet,
semper sint in flore!*
Sempre en flor, M. Dolors.

Institut Guillem de Berguedà,
Berga, febrer de 2022

La nostra vida està farcida de notícies i d'esdeveniments que es van succeint d'una manera tan vertiginosa que sovint ens passen desapercebuts o no en fem cas. De vegades, però, un fet inesperat, dissortat, sobtat, ens colpeix l'ànima i ens desperta els sentiments més profunds.

Davant la desaparició d'algú amb qui hem compartit molts anys de vivències estimulants i enriquidores, els records ens vénen a batzegades, viatgen a tra-

Cloenda de les Jornades Medievales. Institut Guillem de Berguedà, 1988

vés dels anys; les alegries se sobreposen a les maltempades i en el centre del cos hi sentim un buit immens. Aleshores, les paraules esdevenen insuficients per expressar tots els sentiments que surten del fons de l'ànima.

Hem d'agrair a la M. Dolors el seu constant i generós mestratge, la seva immensa tasca educativa i cultural. Ella va escampar coneixements i va saber despertar interès i entusiasme en generacions i generacions d'estudiants de l'Institut, igual com ho va fer en les associacions, institucions, mitjans de comunicació i iniciatives culturals de tota la comarca.

Va ser una gran impulsora d'un ensenyament viu i arrelat en la realitat cultural del Berguedà i de Catalunya, ajudant i promovent la investigació i creant connexions entre entitats i persones per desenvolupar una cultura sempre oberta i en creixement. Això ho feu sobretot amb el seu exemple, ja que no va aturar mai la seva dedicació a la investigació històrica, al coneixement i interpretació de documents dels arxius, a difondre la cultura en conferències i publicacions, i a seguir aprenent personalment.

Aquestes pràctiques i l'emoció que hi posava han sembrat la llavor del gust pel coneixement i l'aprenentatge en moltíssims alumnes, que ara són ciutadans

actius a múltiples àmbits més propers o més llunyans. Aquesta llavor els acompanyarà sempre, per donar fruits benefactors envers les persones i les comunitats. Cal destacar en aquest sentit que es va abocar amb passió en les activitats de tutoria de Treballs de Recerca de Batxillerat.

Recordem que des dels primers anys de la vida de l'Institut Guillem de Berguedà la M. Dolors Santandreu es va implicar, a més de la seva activitat docent, en el funcionament de l'Institut, formant part de l'equip directiu i desenvolupant amb eficiència i rigor responsabilitats com la de Cap de Departament o Coordinadora de Batxillerat.

La M. Dolors va ser una bona companya i fins a la jubilació, l'any 2015, es va sentir orgullosa de pertànyer al claustre de l'Institut Guillem de Berguedà. L'Institut també era casa seva i això va repercutir en el tracte amb els alumnes, els companys i la resta de personal, i en la seva dedicació a fer-hi la feina ben feta que hi va fer.

M. Dolors, els companys jubilats et trobarem a faltar per parlar del néts, dels estudis... per compartir il·lusions o bé senzillament, per saber que hi eres.

Volem expressar el nostre sentit condol a tots els familiars; i a tu, M. Dolors, siguis on siguis, un petó immens. Et recordarem sempre.

Companys jubilats de l'Institut

ENTITATS, COL·LECTIUS, PERSONES

Aules per a la formació de la Gent Gran de Berga

La Junta de les AULES PER A LA FORMACIÓ DE LA GENT GRAN DE BERGA i tots els alumnes hem de donar gràcies a la M. Dolors que junt amb altres persones va fer força per poder dur a terme les Aules per a la gent gran, d'això fa 26 anys, ella feia classes d'història i com a tal va fer el text per l'exposició del 25è aniversari, que va

1996. La M. Dolors fent classe a les Aules de la Gent Gran.

ser el curs 2019- 2020. Ella sempre col·laborava en tot el que fos necessari.

M. Dolors tota la gent d'Aules et trobarem a faltar. Descansa en pau M. Dolors !!

La Junta de les Aules
febrer 2022

CIVITAS CULTURA

La M. Dolors, abadesa *in pectore* del Monestir de Sant Llorenç-

El romànic, i ara la Maria Dolors Santandreu, formen part de la memòria viva que no volem perdre i ens esperona present i futurs.

El 2016 l'associació *Civitas Cultura* comencem, enamorats i entregats, la programació per la cultura creativa i col·laborativa a Sant Llorenç, sense suport econòmic públic i unes ganes immenses de compartir amb el poble de Guardiola, els del seu entorn i tota la comarca, cultura de qualitat per una vida quotidiana millor. Som un petit equip, bons gestors i comunicadors, però amb un forat boirós: ens agrada el romànic, però ens manca conèixer-lo i comprendre'l amb profunditat i amplitud. Tenim clar, des del primer moment, que el que fem i farem entrellaça la memòria romànica amb la cultura contemporània. Aquí som innovadors.

Per sort coneixem la seva filla Anna, que ràpidament ens connecta amb la M. Dolors. Des del primer moment establim una complicitat perdurable. Li expliquem què volem fer, la nostra concepció experiencial del romànic, el que hem llegit sobre el monestir i els nostres dubtes. Ens escolta. Fa alguns comentaris situacionals. Mai ens parla com a mestre, que ho és i altament. Sempre com amiga. Com assessora generosa. Com qui forma part de l'equip. Amb el seu somriure murri. I una intel·ligència extraordinària. Hi confiem. L'esperem.

Entre nosaltres primer comencem anomenar-la *La Doctora*. I més endavant *L'Abadessa*. Això últim li comentem: *en aquest monestir hi ha masses homes i ens cal una dona ferma!* Ho fem un dia que puja a berenar amb coques que podien alimentar tota la comunitat benedictina. Segueix el joc: *quan vegi el bisbe li comento!*

Personalment, li dec el seu acompanyament per endinsar-me en els temps carolingis i la cua que van deixar: ara, i des d'ella, els segles IX, X i XI son la meua pàtria. Com associació li devem que ens atrevíssim a organitzar, poc a poc, la Xarxa Romànic Viu Berguedà. Ens deia: *aquesta comarca li manca atreviment!* Estava encantada amb la primera Biennial Romànic Berguedà, fora circuit. Ens va connectar amb el Pol Navarro i el Joan Busoms quan encara estaven estudiant història medieval a Barcelona i ja son futur per l'associació. La tenen per referència. I tantes altres coses.

M. Dolors, ens has deixat massa aviat i quan més et necessitem, però sàpigues que ets i seràs sempre la nostre abadessa *in pectore*.

Toni Puig Picart

COMIAT A LA DOLORS SANTANDREU

És el fet més natural i malgrat tot sempre ens agafa desprevinguts tot i sentir les seves trucades. La mort, el fet més inexorable de la vida, és l'altra cara, sempre ens

La Maria Dolors mostrant documents a un grup de nens.

provoca un terratrèmol interior que ens deixa un buit quan les persones estimades emprenen el darrer viatge, el definitiu. Un buit que fa mal ja que estripa els nostres sentiments i emocions més profunds.

I aquest és el cas del traspàs de la M. Dolors Santandreu, ens ha abandonat encara en la seva plenitud i tots plorem des dels familiars fins a totes les persones que l'apreciàvem. Persona d'una generositat immensa que irradiava una bondat desbordant en tots els sentits sempre disposada a ajudar els altres.

Recordo, M. Dolors, les converses que havíem tingut sobre el teu tema, hem treballat 25 anys a l'Institut de professors com a bons companys i eres una historiadora més que preparada i competent en el coneixement del món medieval: des dels costums, les creences, els rituals i la seva cosmovisió. També una gran conneixedora de la nostra Festa, la introducció que vares fer al meu llibre "La Patum. Els humans entre la Terra i el Cel" va ajudar a comprendre-la amb gran claredat i va facilitar que jo la tractés des de la filosofia. I també la infinitat dels teus treballs sobre la història de Berga i el Berguedà i altres escrits de gran volada històrica i que ocuparien planes.

Tot el que envolta la mort com un fet personal –i és el més personal de tots– està envoltat pel Misteri i la incertesa. No sabem què hi ha darrera del Gran Mur, la humanitat ha imaginat tota mena de creences: religioses, mítiques, sobrenaturals... i fins i tot naturals segons autors moderns. Els humans, des dels orígens ens ho hem preguntat i s'han donat tota mena de respostes per donar esperança, consol i també es recorre a la fe, molta fe. Però avui la fe tremola i es fa intermitent o canvia de sentit. Coneixem per observació què hi passa en un cadàver, el cos es descompon, la ciència i les autòpsies en donen compte. Ara bé, què ocorre amb l'esperit, el jo o la consciència (abans l'ànima) que són incorporïes? La ciència no en pot dir res, és incompetent per indicar què hi ha darrera el Gran Mur. Un gran forat negre.

I tanmateix, M. Dolors, en aquestes hores del teu comiat, als que estem aquí, no és exagerat afirmar que la qüestió ens incita a meditar-hi a fons. La perplexitat davant la mort ens deixa, com en el teu cas, desconcertats i és que som éssers finits oberts a l'Infinit, éssers temporals oberts a l'Eternitat, cerquem la immortalitat com un anhel de la vida, i això paradoxalment és signe de vitalitat. Ves a saber, potser la mort no és l'última paraula sobre l'existència, potser s'obre un espai en blanc o una nova pàgina amb un alfabet i un llenguatge desconeguts del

tot per nosaltres. Penso que tu M. Dolors aquesta pàgina l'has començada a escriure des de la visió del món i del cosmos que tenien els humans medievals.

Recordo que n'havíem parlat sovint, tu des de la història i jo des de la filosofia, i com saps, en la cosmovisió d'aquells segles de la història que t'apassionaven, tenien una resposta religiosa cristiana que els permetia afrontar les crueltats i adversitats de la vida. Era una societat piramidal, jerarquitzada, cada cosa tenia el seu lloc en la cadena del Ser i cada ser ocupava el seu espai i la fe donava sentit i aliment a l'esperit. Tan diferent de la volatilitat d'avui. Els humans cercaven la felicitat, no la trobaven en aquest pelegrinatge, tanmateix l'esperaven en un Més Enllà ple de promeses.

Tu M. Dolors coneixies perfectament aquella concepció antiga de la vida i de la mort, els seus comportaments, valors i cerimònies. Et desitgem que, com el Dante quan parlava del Cel, o altres autors d'una dimensió daurada, empírica, tu puguis contemplar, unir-te i fusionar-te directament amb aquell arc iris de colors com una nova albada després de passar pel temps d'uns anys d'estudi d'aquells segles històrics. Tu ja havies besllumat aquella dimensió filla del Misteri, el qual corona el teu traspàs en un viatge beatífic vers la desconeguda Terra de l'Etern Repòs.

Joaquim Sala i Pujolràs.

Professor de filosofia,
Berga, 23 de desembre 2021

DOL DE DOLORS

Estimada M. Dolors, Vas marxar el passat dimarts 21 de desembre sense fer soroll, però darrera teu hi ha tota una orquestra que encara està ressonant la teva absència.

Ens has deixat una gran història de la ciutat de Berga. Has estudiat, escrit, explicat, compartit moltes batalles entre joves i no tan joves. La teva manera de parlar enllaçant els fets amb trossos de seda ens ha provocat vivències en d'altres moments del passat.

Ha estat un present per als que t'hem pogut conèixer.

Es fa difícil pensar que ja no hi ets, que ja no et podré sentir, ni veure't, però el cert és que durant tot el temps compartit al nostre estimat i enyorat Institut Guillem de Berguedà, tu, M. Dolors, sempre donaves una mirada serena del que s'havia de fer. Estar al teu costat era tenir pau i seguretat. A tu et dec molts dels èxits que vam tenir, des de premis per treballs de recerca, comiats de batxillerats o idees de com canviar situacions complicades.

T'hem de donar gràcies per les mil guerres i històries que ens has traslladat amb passió, amb convenciment, raonant els passos que van fer travessar la barrera del temps.

La teva línia de vida s'inicia una tardor del 1955 i s'acaba una tardor quasi hivernal del 2021. Entremig d'aquesta corda efímera hi destaquen fites molt importants sobretot coneixent-te: el naixement de la teva filla Anna i l'arribada del teu nét Pau (un veritable goig), el teu casament amb l'Àngel, la pèrdua del teu pare, les teves oposicions com a professora agregada, la teva càtedra, la tesi doctoral, la regidoria a l'Ajuntament de Berga, les teves investigacions d'arxiu, el Premi a la Cultura de Berga, la companyia de la mare, la publicació de diferents llibres i articles, la teva implicació en l'Àmbit de Recerques del Berguedà arrencant coneixement de sota les pedres, la transmissió a les Aules de la Gent Gran de Berga, la teva jubilació, els teus estudis de teologia movent-te per la cúria a Barcelona, els viatges per descobrir i saber del món, l'aparició del bultet maleït... Tots aquests fets i possiblement d'altres estarien a la part superior de la línia de vida com a esdeveniments vitals i farcits amb diferents graus d'intensitat.

I a la part inferior hi podem reflectir el teu estat emocional en cadascun d'aquests episodis, les teves manifestacions subtils o efusives. De molts d'ells en tenim imatges, però hi ha un fil conductor comú, el teu somriure, el teu saber estar, les teves ganes

d'aprendre més, de donar a conèixer més, d'esbrinar...

Dolors, Maria Dolors Santandreu i Soler com realment et deies, hi ha hagut complicitat en els teus entrebancs i en el meu propi camí, però la força per tirar endavant, l'expressió "Ens en sortirem" ha fet que en moltes ocasions haguem pogut vèncer els dracs que ens han visitat, menys aquest darrer escorpi que t'ha fet perdre la visibilitat per al futur. Ha quedat la teva empremta en les nostres cors a tots els que t'hem conegut i estimat.

Gràcies Maria Dolors, pels teus missatges de vida que ens has deixat impresos i que de ben segur ens enviaràs de forma invisible en moments clau a tots aquells que sentim el teu dol.

Montserrat Gorchs Corominas

Els records del meu tracte amb la M. Dolors Santandreu es perden en el temps. La coneixença més directa comença amb el primer número de *L'Erol*, on ella, la Rosa Serra i jo érem els tres historiadors del grup i vàrem consensuar un manifest històric al primer número, en forma de preguntes, sobre tot el que volíem saber del passat Berguedà. Vaig redactar-ne les conclusions. La M. Dolors hi va col·locar un escrit seu sobre les fonts de la història. Passats tants

anys, quaranta, s'ha avançat força en bona part de les propostes. Els aspectes del món medieval i la seva difusió, en els que ella es va centrar són dels que més han avançat.

En primers números de *L'Erol* vam signar els articles conjuntament. *L'Erol* va ser el nostre punt de trobada durant molt anys. Fins que les circumstàncies i ocupacions em van impedir seguir a la primera línia, cosa que ella va mantenir sempre.

Vàrem coincidir en altres temps, entre ells formàrem part del grup fundador dels *Amics del Romànic*, on ella va passar a primera línia i jo intervenia en la secció del Butlletí. Una època preciosa, amb la Lídia Noguera, l'Isaac Soca i l'Albert Rumbó. També en aquest cas ella es va mantenir en actiu fins el darrer moment.

Va ser regidora de cultura quan jo ja m'ocupava de l'Arxiu Municipal de Berga, i va mantenir, respecte a l'Arxiu, les polítiques que ja estaven en marxa, sempre de comú acord.

Els seus anys a l'ensenyament li permeteren detectar, estimular i canalitzar vocacions cap a la història, i deixar empremta de les se-

La tesina i la tesi de la M. Dolors Santandreu es poden consultar a l'Arxiu Comarcal del Berguedà.

ves classes en innumerables alumnes. Molt bona comunicadora.

Arran del meu nomenament com a director de l'Arxiu Comarcal del Berguedà ens anàrem tractant quan ella venia a la sala de consulta. Sempre li posàrem a l'abast tot el que podia ser-li útil, inclús les fitxes de recerca personal, anteriors a la direcció de l'Arxiu. Les seves recerques van donar fruit en articles remarcables, així com a la seva tesi doctoral. Altrament en les seves visites manifestava molt d'interès en saber els treballs que s'estaven fent i sovint parlava amb els investigadors que treballaven a la sala de consulta. L'Arxiu li va dedicar una mostra biogràfica quan li va ser concedit el Premi de Cultura Ciutat de Berga i la va tenir de conferenciant en una xerrada en torn l'exposició "Apocalíptica" el 2010.

Sovint havíem debatut de manera franca, preocupacions i incidències del món cultural que ens afectaren.

La seva mort em va impactar, no estava al corrent de l'agreujament de la seva malaltia. Un amic em va enviar l'esquela i vaig restar mut i sorprès davant la imatge. No feia tant m'havia comentat el seu interès pels nous estudis que cursava a Barcelona i les incidències que anava trobant. Em va animar a recuperar activitats quan es produís la meua prope- ra jubilació. Encara havia parlat amb ella quan va ser àvia, cosa de la que la vaig felicitar en saber-ho. El mes d'octubre en el lliurament de Premis del Memorial Joan Ribera, havia escoltat una lloança d'ella per part dels organitzadors de l'acte, referida al món de l'art romànic comarcal.

Ara la M. Dolors ja és història. El seu llegat als berguedans resta en la seva petjada humana i en els seus escrits.

Xavier Pedrals Costa